

Юрій Стецьк

**ДОКУМЕНТЫ К ЖИЗНЕОПИСАНИЮ ИЕРОМОНАХА
ИПАТИЯ БИЛЫНСКОГО ЧСВВ (1704–1771 гг.)**

Подготовлено публикацию рукописных источников на языке оригинала (латинский и старопольский): королевская привилегия на обладание Лавровской архимандрией (10. 03. 1768 г.) и показания и протестация заключенные сообществом Почаевского монастыря о деятельности отца Ипатия Билынского (16. 11. 1771 г.).

Ключевые слова: привилегия, архимандрия, протоархимандрит, протестация, Святопокровская провинция.

Yuriy Stetsyk

**DOCUMENTS FOR THE BIOGRAPHY
OF THE MONK HYPATI BILYNSKI OSBM (1704–1771)**

The publication of manuscript sources in the original language (latin and old polish) are prepared: the royal privilege of possessing lavrov's abbey (10.03.1768) and the indications and protestation were concluded by the community of Pochayiv's monastery on the activities Hypati Bilynski (16.11.1771).

Key words: privilege, abbey, protoabbey, protestation, province of the Saint protection.

УДК 940.5:316.4.063.7=162.1 (477.53)

Володимир Маслак, Дар'я Василенко, Сергій Сезін, Дмитро Сезін

СПРАВА «ПРОРОКА» БОЛЕСЛАВА В АРХІВНИХ ДОКУМЕНТАХ

У статті проаналізовано проблему масових репресій у 30-х рр. ХХ ст. через призму польського питання. Основу дослідження становлять архівні документи, у яких розкрито суть антипольських масових репресій в цей період. Вивчено питання про арешти за «польською лінією» на прикладі справи біженця Болеслава Краснодемського. Досліджувана проблематика наводиться в контексті Полтавської області. Подано вичерпний аналіз справи засудженого Б. Краснодемського із детальним описом допитів засудженого та свідків його «злочину». У підсумку автори висувують теорію стосовно того, чому саме Б. Краснодемського було заарештовано та засуджено до ув'язнення.

Ключові слова: радянський устрій, масові репресії, «польська операція», Полтавська область, польська діаспора.

Стосунки між українською і польською державами не завжди були безхмарними, але взаємини між польським та українським народами існували завжди. Географічне розташування, спільний кордон, спільна історія, схожі звичаї, близька мова сприяли встановленню і підтриманню різноманітних зв'язків. Від найдавніших часів і до сьогодні примхлива доля заносила як українців до Польщі, так і поляків до України. Так, події, описані у статті, беруть початок з часів Другої світової війни. Між 1 вересня і 6 жовтня 1939 р. польська армія зазнала поразки, і територія Польщі була окупована військами Німеччини та СРСР. Існуючий уряд Польщі інтегровано до Румунії, новий сформовано у Франції з політиків і військових, які потрапили на Захід. Він не контролював території країни і фактично тільки демонстрував, що війна Польщею не закінчена. На території Польщі розпочався процес її фактичного розподілу. Німецькі і радянські війська спочатку були відведені від лінії зіткнення, а згодом була узгоджена нова лінія поділу території. 2 жовтня 1939 р. у Москві підписано документ про відвід радянських військ на лінію розмежування, тобто «лінію р. Ігарки, Рзадови, р. Волкушанка, с. Чарни Бруд, Щебра, Топилувка, далі на кордоні Східної Пруссії до р. Писса, східний берег р. Писса до її гирла, східний берег р. Нарев до села Острови (у Остроленка), Трошин, Стилengi, Соколові, Ростки, східний берег р. Буг до села Паростки до гирла р. Солокія, південний берег р. Солокія до Поддубце, далі від Поддубце на Любича-Кролевска, Сандст, Залуже, Воля Олещицька, Синява, далі східний берег р. Сан до її витоків, включаючи Ужоцький перевал» [1].

Відвід відбувався поступово, та, за згодою сторін, мав закінчитися до вечора 12 жовтня 1939 р. Таким чином, деякі населені пункти переходили з рук у руки. Спочатку вони були зайняті німцями, потім німецькі війська були відведені й їх змінили радянські, а потім у зв'язку зі зміною лінії розмежування, вони були залишені Червоною армією та передані Німеччині. Район Влодави, неподалік від якої проживав герой статті Краснодемський Болеслав Володимирович, був зайнятий моторизованими частинами німців 17 вересня, потім, відповідно до розповіді останнього, деякий

час він був під контролем Червоної армії, після чого мав бути переданий знову Німеччині. Перед Б. Краснодемським, його сім'єю та багатьма іншими жителями, постав нелегкий вибір – як жити далі? Ситуація ускладнювалась й тим, що люди, які опинилися поблизу лінії розподілу, мали можливість перебратися в зону контролю як СРСР, так і Німеччини.

Наукова новизна ґрунтується на не студійованій проблематиці польського питання в Полтавській області в період масових репресій 30-х рр. ХХ ст.

Мета дослідження полягає у розкритті злочинів сталінського режиму через долі польських громадян, які через низку обставин опинилися в цей період на території СРСР.

Завдання дослідження ґрунтуються на детальному аналізі архівної справи Б. Краснодемського.

Основа джерельної бази статті становлять архівні матеріали архіву управління СБУ в Полтавській області.

Певні аспекти дослідження раніше висвітлювалися у працях М. Мельтюхова [1], О. Лошицького [2], Т. Єременко [3], А. Лушакової [4]. Вони розкривають різні аспекти вивчення польського питання, і з точки зору порівняння українців та поляків у цей історичний період, і через призму архівних нормативних документів у яких відображено ставлення влади до радянських громадян польського походження.

Б. Краснодемський після подій вересня-жовтня 1939 р. разом з сім'єю вирішив перебратися до СРСР. Спочатку його спільно із сім'єю транспортували на автомобілях, потім посадили на потяг. Врешті-решт вони потрапили до Глобинського району Полтавської області. Тут Б. Краснодемський отримав роботу коваля на цукровому комбінаті, отримав житло та розпочав роботу. І ось, тут він виявив, що зроблений ним вибір його не влаштує.

Б. Краснодемський

Результатом такого усвідомлення стало декілька пророчих заяв, що відображені у слідчій справі та й сама слідча справа.

Пророчі висловлювання виокремлені в тексті нижче курсивом.

Відповідно до внутрішнього опису, справа містить 42 сторінки. Далі у тексті в наведених свідченнях вони частково зазнали редакції з граматичної точки зору, без зміни змісту відповідей. Частина записів малорозбірлива, особливо географічні назви, багато відомостей і назв на різних сторінках справи суперечливі.

17 лютого 1940 р. заступник начальника 3-го відділу УДБ в Полтавській області, молодший лейтенант держбезпеки Винників розглянув матеріали, що надійшли із Глобинського РВ НКВС

про злочинну діяльність Б. Краснодемського, 1897 р. народження, колишнього жителя села Мачушин Субибірської волості (колишньої Польщі), за професією коваля, працює у відділенні «Індустрія» Глобинського цукрового комбінату, проживав там же, освіта нижча, поляк за національністю, одружений, громадянство колишньої Польщі. Краснодемський Б. В. підозрювався у скоєнні злочину, передбаченого ст. 54-14 КК УРСР та беручи до уваги те, що він може заховатися від слідства, а також продовжити саботаж у роботі, організувати втечу біженців зі встановленого місця проживання, Глобинський РВ НКВС постановив мірою запобіжного заходу обрати утримання під вартою [5, с. 1].

На аркуші прізвище Краснодемського постійно виправлялося чорнилом, що наводить на думку про те, що коли справу було заведено, і документи створені за неправильною версією прізвища, потім довелося їх виправляти. Ця помилка була зроблена в Глобино, бо наступні документи, які заповнювалися в Полтаві, вже виправлень не містять.

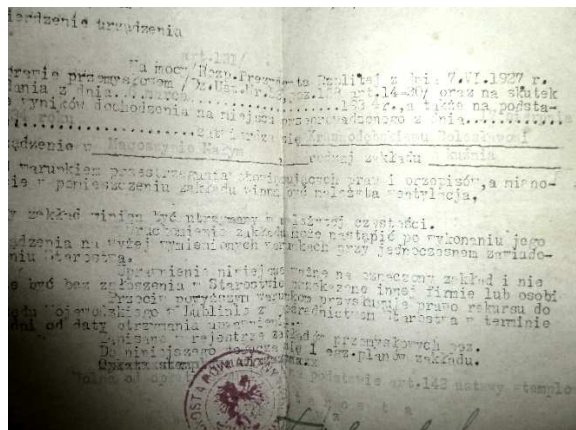
Постанова характеризує його злочин так: з січня 1940 р. він протягом усього часу саботує, не бажаючи працювати, а з 1 лютого взагалі став організатором саботажу та втечі серед біженців, кинувши роботу, займаючись бродяжництвом, з метою поширення своєї антирадянської діяльності і здійснюючи спроби виїзду за місцем колишнього проживання (до Німеччини), при цьому заявляючи: «Польща ще буде жити, і вона повернеться. А навіщо я буду мучитися в СРСР, я не судимий, а сюди як у в'язницю потрапив, працювати я не буду, навіщо нам їхні комітети, у нас є свій комітет, ми будемо організовуватися й поїдемо до своєї Батьківщини, там, де жити добре».

20 лютого підписано ордер на його арешт. У той же день при обшуку в нього вилучено шкіряний гаманець, в якому було 12 крб. 97 коп. та 200 польських злотих, золота каблучка, запальничка і шкіряний ремінь [5, с.4].

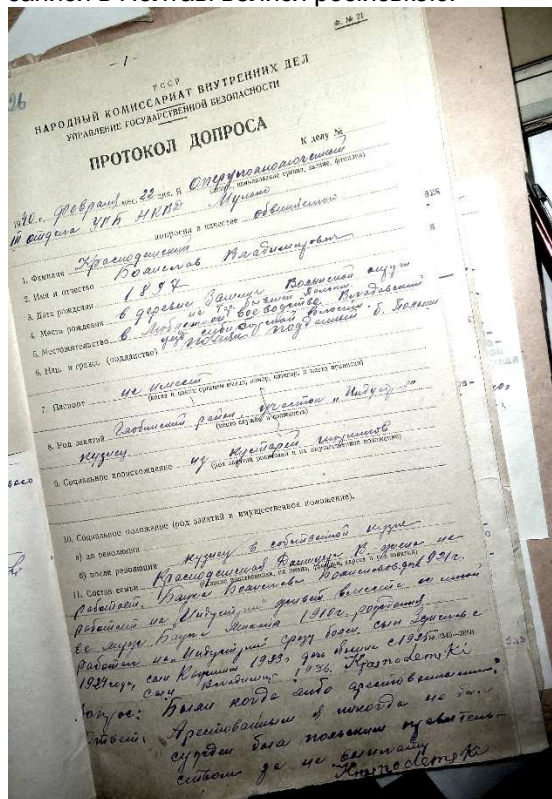
Анкета заарештованого викликає ряд запитань і створює враження, що Б. Краснодемський періодично від роздратування говорив щось нереальне, а ці відомості ретельно фіксували.

Болеслав Володимирович народився 22 лютого 1897 р. (стиль не вказано) у селі Замчич Волинської округ (так у тексті справи – примітка авторів), проживав раніше в Субибірській волості, річка Буг на Влодавському повіт Люблінського воєводства. Паспорта не мав, працював у Глобинському районі на Глобинському цукровому комбінаті на ділянці «Індустрія», ковалем. Соціальне походження: «працював у поміщика шорником» (так у тексті справи), до революції працював ковалем у власній кузні.

Освіта – неписьменний. Підданий колишньої Польської держави, ставлення до військової служби – у Білій Підлясі на обліку у запасі, служба у білих чи інших арміях – служив у царській армії з 1915 – до 1917 рр., в стройових частинах рядовим, потім – унтер-офіцер, коваль. Репресіям за радянської влади не піддавався.

Свідцтво на володіння кузнею Б. Краснодемського квітня 1940 р. Обидва протоколи обшуку, оформлені в Глобиному, написані українською, а всі записи в Полтаві веліся російською.

Протокол допиту Б. Краснодемського

Склад сім'ї записаний нечітко, має дружину (ім'я написано малорозбірливо), дочка Болеслава 1921 р. народження, син Здіслав (1924 р.), син Казимиш 1933 р. народження, син Володимир 1936 р. народження, донька Яніна (1925 р.). При ньому живе зять Баука Михайло 1910 р. народження [5].

Далі у справі підшито протокол обшуку, зміст якого відрізнявся від раніше наведеного. Згідно з ним, 20 лютого у Б. Краснодемського вилучені зовсім інші речі, а саме план ділянки, якою він володіє, 3 молитовники, збірник релігійних пісень, 4 довідки – одна про народження, одна від 13 січня 1939 р., довідка від 13 вересня 1934 р. Збоку є приписка, що все це здано на зберігання до внутрішньої в'язниці, отримав якийсь Філін 29

Наступним підшито протокол допиту свідка Рожко Петра Матвійовича 1903 р. народження, керівника відділення «Індустрія». Він повідомив, що у відділенні працюють три сім'ї переселенців, які 25 грудня 1939 р. розпочали роботу.

Але на початку лютого 1940 р. Б. Краснодемський, його зять М. Баука та ще один з цих трьох сімей на прізвище Семенюк припинили роботу й мали намір виїхати до Польщі. Але, як тільки стало відомо, що виїзд заборонений, то Семенюк з 10 лютого повернувся до виконання своїх обов'язків.

За свідченнями П. Рожка, Б. Краснодемський говорив, що Польща повинна існувати, і це було сказано в присутності названих П. Рожком двох свідків, а також «та інших». Даний вираз – плід реконструкції, тому, що деякі ввідні слова під час запису були загублені. Свідок додає, що зять Б. Краснодемського М. Баука на роботі до середини лютого був лише два рази.

Свідкові було поставлено запитання, що той знає про минуле Б. Краснодемського. Він повідомив, що Б. Краснодемський мав власну кузню та 4 особи найманого персоналу (в тексті вони перераховані як «найманих робітників-батраків»). Ще Б. Краснодемський заявив, що йому не дають харчування, стільки, скільки він хоче.

Із показань наступного свідка відомо, що Б. Краснодемський ще раніше цього часу планував виїхати назад до Польщі, та був серед тих, хто фінансував «делегатів», щоб вони з'їздили та дізналися, як краще дістатися назад. 28 січня,

Б. Краснодемський у кузні, де він працював, заявив, що більше працювати не буде і збирається повернутися на Батьківщину. Увечері того ж дня Б. Краснодемський з'явився в контору до директора Стасенко та повідомив, що йому необхідна підвода для поїздки на станцію Глобино, так як він від'їжджає. Директор відмовив, так як не має дозволу про надання підводи для цієї мети, а також на виїзд Б. Краснодемського. У розмову втрутився сам свідок, паспортист, пояснивши, що як біженець, без дозволу районної організації та без документів не повинен нікуди виїжджати, але Б. Краснодемський наполягав на своєму. П. Рожко повторив, що без отримання розпорядження про виїзд, Б. Краснодемський виїхати не може. Він пам'ятає про бажання Б. Краснодемського і, як тільки отримає розпорядження, то негайно повідомить про це. Доки ж потрібно працювати. Б. Краснодемський знову відмовився та заявив, що «якщо мені посилати сім'ю на роботу і самому йти працювати, то я краще зарюю їх у могилу і сам зроблю те ж саме». Далі Б. Краснодемський відвідав директора комбінату та начальника політвідділу, які йому повідомили те ж саме: що виїзд не дозволений до особливої вказівки, тому, доки його немає, необхідно повернутися до роботи. Але Б. Краснодемський з 28 січня на роботу і не виходив, хоча керуючий дільницею неодноразово повторював про необхідність виходу на роботу. Далі свідок повідомив, що Б. Краснодемський ляв такого ж переселенця Кухту за те, що він працює, чим зриває Б. Краснодемському виїзд і взагалі, саме він агітував інших на виїзд [5, с. 16].

Слідчого цікавило ставлення Б. Краснодемського до життя в СРСР, і свідок пригадав, що в середині січня Б. Краснодемський при ньому говорив, що він від польської в'язниці втік, але потрапив до радянської. Він мав на увазі, що життя в Польщі була в'язницею, так само як і в СРСР. Свідок підтвердив ще раз висловлювання затриманого, про те, що «Польща не загинула» [5, с.17]. Про надбання Б. Краснодемського у Польщі свідок знав, також вказував на те, що зять арештанта нібито мав свою молотарку і проживав разом зі сім'єю тестя. Слово «нібито» – присутнє в протоколі.

Далі слідчий перевіряв інформацію про іншого біженця Семенюка, який також відмовлявся від роботи. Свідок підтвердив, що нині Семенюк продовжує працювати.

На наступній сторінці справи початок протоколу допиту свідка Домбровського, хоча, на попередній сторінці є дописка, яка фактично передує самому протоколу допиту Домбровського. Спочатку декілька слів нерозбірливо, потім «не бажає відновлювати роботу і заявляє, що якщо хто з'явиться з пропозицією про вихід на роботу, того він викине з квартири» Далі написано: «Питання. Чому Краснодемський Б. В. і його зять не (далі нерозбірливо)». Слова про викидання з квартири підкреслені червоним олівцем, як, зазвичай, робилося слідчим, для виокремлення найбільш яскравих висловлювань та епізодів, що відображали обвинувачення.

При архівуванні сторінка позначена двома порядковими номерами у справі, 18 і 19. Підписів слідчого та свідка під ними немає. Є підпис на попередній сторінці.

Нижче цього вставного епізоду знаходиться протокол допиту свідка Домбровського Адама Станіславовича 1896 р. народження, що як і Б. Краснодемський потрапив до СРСР як біженець і разом з ним проживає в Глобинському районі і працює в «Індустрії» [5, с. 18].

Йому було поставлено запитання про те, скільки біженців працюють в «Індустрії». Відповідь: чотири людини – сам Домбровський, Семенюк, Краснодемський та його зять Баука.

Наступним питанням було: Вони на даний момент працюють чи ні?

Свідок повідомив, що Баука працював лише три дні, Краснодемський спочатку працював, потім з перших чисел лютого перестав і навіть заявляє, що якщо хтось прийде до нього з пропозицією працювати, то він викине того з квартири.

Питання: чому Краснодемський та його зять не працюють?

Свідок відповів, що Краснодемський незабаром після приїзду на ділянку почав агітувати, що необхідно повертатися назад до свого села, яке нині знаходиться в Німеччині. Він умовляв і свідка виїхати назад до свого села, але той відмовився. Свідку також відомо, що Краснодемський і Семенюк ходили на інші ділянки, де є переселенці та агітували їх на від'їзд. Семенюк кілька днів не ходив на роботу, потім захворів, але після одужання повернувся до виконання своїх обов'язків.

Питання (далі – П.): Хто ж з'явився дезорганізатором виробництва та організатором виїзду біженців із радгоспу?

Відповідь (далі – В.): Організатором від'їзду є Краснодемський Б. В., і він же є дезорганізатором, так як навмисне кинув роботу і не повернувся до неї, незважаючи на пропозиції дирекції.

П.: Що ще говорив Краснодемський стосовно роботи?

В.: Краснодемський не бажає йти на роботу, але іноді говорив, що якщо йому будуть давати всього вдосталь із продуктів і деяких матеріалів, то він (далі нерозбірливо), але коли йому видали чоботи та куфайку, то він все ж не повернувся на роботу.

Далі свідок розказав про симуляцію Бауком хвороби.

П.: Як Ви забезпечуєтесь харчуванням і як забезпечується Краснодемський.

В.: Продуктами харчування я забезпечуюсь нарівні з постійними робітниками, а іноді й краще, при тому, що ми отримуємо продукти в першу чергу. Краснодемський, як і я, отримує продукти в першу чергу. Необхідно все ж зазначити, що харчування на ділянці «Індустрія» організовано не зовсім добре, зрідка дають картоплю та пшоно, хліб на сім'ю з 10 осіб дають 3–4 кг.

На цьому допит скінчився, його текст містить велику кількість дописувань, вставок та виправлень.

Наступний протокол допиту свідка Баля Андрія Григоровича 1911 р. народження, який працює в тому ж відділенні, що й Б. Краснодемський. Протокол записаний не у формі запитань та відповідей, а як виклад його показань, а також доповнень до вже викладених показань. Необхідно зауважити, що прізвище свідка записується і як Балль, і як Баль в різних місцях справи. За його свідченнями, Б. Краснодемський приїхав сюди з колишньої Польщі, спочатку працював ковалем при чому дуже якісно, але потім почав говорити, що йому тут погано, що в колишній Польщі було краще. Там він мав власну кузню з двома підмайстрами. Зараз він зовсім не працює і каже, що поїде до Німеччини, так як місцевість, де він мешкав, відійшла до Німеччини. Він також заявляв, що, якби він знав, що йому тут не дадуть землю, то він би до СРСР і не приїжджав. Нижче внесено доповнення, що Б. Краснодемський особисто говорив свідку, що в Польщі ув'язненим дають більше хліба, ніж тут робітникам, що він краще б від поміщика отримав 25 різок, лише б повернутися до колишньої Польщі, чому є свідок – інший робітник радгоспу.

Протокол допиту свідка Косогляда Пантелея Петровича 1903 р. народження, теж працює і живе у відділенні «Індустрія» [5, с.24-25].

Протокол також зафіксований у формі викладу. Свідку відомо, що у відділенні з грудня 1939 р. живе Б. Краснодемський, який приїхав з колишньої Польщі. З початку лютого 1940 р. він у відділенні не працює, але він і його сімейство продукти від відділення отримують. Причина того, що Б. Краснодемський не працює, полягає у прагненні від'їзду. Сам Б. Краснодемський говорив, що «наша мета, всіх біженців, виїхати до міста Києва, куди з'їжджаються всі біженці для формування і звідти поїдемо, як з їхніх був виділений дехто Герба, який про це клопотав». Б. Краснодемський серйозно ставив питання перед керівництвом відділення про надання йому підводу для підвозу його родини до станції, але завідувач ділянкою П. Рожко не надав підводу, посилаючись на те, що немає вказівок. З розмов робочих свідку відомо, що Б. Краснодемський в Польщі мав свою кузню і використовував найману робочу силу. Про контрреволюційні висловлювання Б. Краснодемського йому нічого не відомо.

22 лютого 1940 р. справу прийнято до провадження за статтею 54-14 оперуповноваженим 3-го відділу Полтавського управління НКВС Мулько. Рішення затверджено начальником цього ж відділення лейтенантом держбезпеки Корзинкіним, а копія направлена до обласного прокурора. Таким чином, Б. Краснодемського звинувачували у саботажі.

22 лютого датовано допит Б. Краснодемського тим же оперуповноваженим Мулько. Спочатку в протоколі наведені анкетні дані, які збігаються з раніше наведеними [5, с. 26].

Потім підслідному було поставлено запитання: чи був він коли-небудь заарештованим?

Відповідь: заарештованим він ніколи не був, але засуджений польським судом за невиплату.

Пояснень, щодо того, що це за невиплата – немає. Це роз'яснюється тільки на шостій сторінці протоколу допиту, він не сплатив за патент на кузню. Засуджений до двох тижнів арешту, замінені двома роками умовного покарання.

У 1915 р. підсудний був мобілізований до царської армії, так як він проживав на той час у царській Росії, служив у піхоті, у 166 Рівненському полку, потім перебував на нестройовій службі молодшим унтер-офіцером, працював у кузні. У 1917 р. під час наступу німців був узятий у полон, поміщений до табору та працював на різних роботах, здебільшого ремонтуючи дороги. У 1918 р. (місяць він не пам'ятає) усі полонені були передані Австрії. Австрія надіслала своїх солдатів, і полонених перевели з міста Пружани до міста (далі нерозбірливо) на території Австрії, де він перебував три-чотири місяці. У кінці 1918 р. полонених відпустили, він поїхав до своєї матері, яка проживала на території Австрії. Там він проживав разом з матір'ю та сестрою, доки вони не померли. У матері було півтора морга землі, які він продав і переїхав до Володавського повіту (морг – міра площі, дорівнює приблизно 0,56 га – примітка авторів).

У селі Мачоши він купив морг землі, де побудував хату та кузню. З 1922 р. працює у власній кузні до приходу Червоної армії. У кузні у нього працювали учні, один-два, він за роботу їм не платив, але годував їх. У грудні 1939 р. він переїхав з родиною до СРСР як біженець з території, яка була передана Німеччині. У СРСР він прибув до Глобинського району, на цукровий комбінат, де отримав квартиру та роботу, і де працював до 10 лютого 1940 р. Після цієї дати він не працює.

Слідчим було поставлено запитання, чому Б. Краснодемський покинув роботу. На що він отримав відповідь, що їжу йому видавали погану, йому було важко працювати. Він хотів виїхати в Крим, але його не відпустили, тоді він припинив працювати.

Наступним було питання, чи перебував він у якихось партіях на території Польщі або Німеччини. У відповідь прозвучало, що не був. Знову було задано питання про те, чи перебував він під вартою раніше. У відповіді повідомлялося про проблеми у Польщі.

Аналізуючи цей протокол, слід зауважити деякі неспівпадіння. У першій половині 1915 р., коли Б. Краснодемського могли мобілізувати до російської армії, він ще не досяг призовного віку, тобто у кращому випадку йому було 18 з половиною років. Або він міг піти на службу в цьому віці добровольцем, або його паспортні дані неправильні.

Передача Австро-Угорщині, захоплених німецькими військами полонених, теж має приховане підґрунтя. Швидше за все, передавалися поляки за національністю, і, можливо, ті, що мають родичів в Австро-Угорщині. Не виключені подальші плани використання полонених у польських легіонах або подібному формуванні. Але Б. Краснодемський не вдавався до подробиць (йому на краще), а слідчий міг і не знати таких подробиць.

Ведення протоколу слідством з неодноразовою згадкою про польський вирок Б. Краснодемському, дописування та розірвання повідомлень про це відрізняється від звичайної манери ведення протоколів.

Наступний протокол допиту Б. Краснодемського відноситься до 21 квітня 1940 р. Але за цей час відбулися деякі події, які сильно ускладнили його становище. 14 частина статті 54, за якою його звинувачували, передбачала покарання від одного року позбавлення волі, з посиленням покарання в залежності від обтяжуючих обставин, аж до розстрілу з конфіскацією всього або частини майна. Але слідство отримало фатальні для Б. Краснодемського свідчення його співкамерників про те, що він у в'язниці веде антирадянські розмови.

Це свідчення Мастея Михайла Васильовича 1920 р. народження, з села Вилятин Хустського повіту в Угорщині від 2 березня 1940 р. та Нестройного Сергія Лаврентійовича 1890 р. народження, що народився в Глобинському районі, але на даний час був угорським громадянином, який давав свідчення 4 березня 1940 р. та 5 квітня 1940 р.

М. Мастей, спираючись на показання С. Нестройного, був перебіжчиком на радянський бік, а перед переходом навчався в Хустській гімназії. Він засвідчив, що Б. Краснодемський серед ув'язнених прагне довести, що життя в СРСР неможливе [5, с.31]. Ознайомитися зі справою самого М. Мастея не було можливості, тому що воно було передано раніше в органи СБУ за місцем колишнього проживання М. Мастея.

У протоколі допиту С. Нестройного від 4 березня [5, с.33] зафіксовано, що разом з ним утримувалося ще чотири особи, зокрема Б. Краснодемський та М. Мастей, який названий перебіжчиком з Угорщини. Якщо пропустити свідчення про інших, то про Б. Краснодемського свідок повідомив наступне: «Знаходиться разом з ними з кінця лютого 1940 року. Б. Краснодемський постійно проводить контрреволюційну агітацію. Як приклад свідок навів вислів, що «в Радянському Союзі дуже велика дорожнеча, ні продуктів, ні товарів немає, населення голодує, одна картопля коштує один рубль, худоба подиха через відсутність кормів».

Також Б. Краснодемський говорив, що в Польщі було жити краще і наводив приклад, що там за один злотий можна було прожити краще, ніж в СРСР за 100 крб. (текст підкреслений червоним олівцем). Коли Б. Краснодемського попросили висловитися про міжнародне становище, то той розповів, що: «Війна не закінчена у Фінляндії. Радянському Союзу оголосили війну Швеція, Норвегія, Франція, Англія та Америка. Навесні німці укладуть з ними союз і виступлять проти СРСР. На залізниці пасажирські поїзди зупинені, не ходять, а тільки робочий поїзд від Кременчука до Ромодана. Залізниця завантажена перевезеннями на оборону. Перекидається: артилерія, піхота, кавалерія, танки тощо». Ще Б. Краснодемський на запитання одного з співкамерників повідомив, що з ним до СРСР приїхало близько 60 сімей до Глобинського району, «і близько половини кудись втекло. Якщо б був не дурень, то втік би за кордон».

Про вступ різних військ у Польщу Б. Краснодемський повідомив, «що коли німці зайняли Польщу, то населення побачило сильно озброєну армію, солдати веселі, фізично здорові, а коли прийшли червоноармійці, то йшли пішки, змучені, худі, голодні, куди їм проти німців» (у тексті пояснююча вставка, що це відноситься до «червоних»).

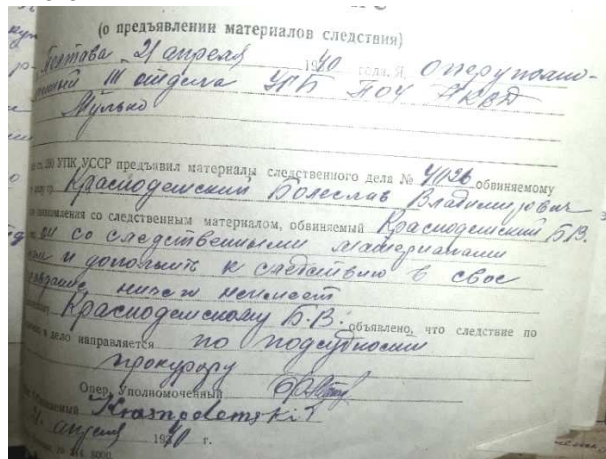
5 квітня, на наступному допиті, той же свідок заявив, що він Б. Краснодемського знає близько півтора місяців [5, с.37]. За цей час він (тобто Б. Краснодемський) проявив себе як людина, яка незадоволена радянською владою, мало цього, він яскраво висловлюється проти радянської влади. Він говорить, що програма більшовиків правильна, але вони по цій програмі не йдуть. Добре в СРСР живуть тільки прокурори та НКВС. «Я ось маю в СРСР 200 рублів, зароблених в Польщі (очевидно, свідок плутає зі злотими). Якщо вийду на волю, все одно на роботу не вийду,

все одно втечу». Вихваляв колишню Польщу, шкодує, що поїхав до СРСР. Але останнім часом став інакше себе поводити, більше мовчить, не розмовляє.

Свідок почав свої свідчення з того, що відповів на запитання слідчого: «Про що ви хочете розповісти?». Текст його показань записаний у вигляді викладу, хоча розпочинався як чергування питань і відповідей. (Примітка авторів. С. Нестройний заарештований за нелегальний перехід радянського кордону, який він здійснив, будучи чеським підданим. Але в процесі розслідування з'ясувалося, що за ним тягнеться й інший злочин – служба в каральному загоні Соколовського у 1919 р. і «насильства над мирними жителями». Засуджений до розстрілу Полтавським обласним судом і розстріляний 21 листопада 1940 р. Таким чином, поведінка С. Нестройного нагадує бажання полегшити свою долю активною співпрацею з владою).

21 квітня 1940 р. проведено допит й самого Б. Краснодемського [5, с. 38]. Спочатку слідчого цікавило питання про військову службу, арештований повторив колишні свідчення. Наступне питання було про ведення антирадянських розмов у камері з Кліориним (у попередніх свідченнях Нестройного в березні про того багато розповідалося). Б. Краснодемський повідомив, що Кліорин йому сказав, щоб той «на допитах багато не розповідав, інакше йому інкримінують шпигунство, бо НКВС з цього й живе». Кліорин раніше відсидів кілька років за шпигунство, але як повідомив у розмові, був у цьому не винен.

Наступним питанням до підслідного було запитання про те, що він часто підтримував Кліорина в антирадянських розмовах. Б. Краснодемський відповів, що він часто запитував Кліорина про життя в Москві та в Криму, на що той відповідав, що жити у СРСР скрізь погано, як і тут. Він, Б. Краснодемський, не заперечував, бо не знав, як там живуть. Коли ж Кліорин його запитував, як жив сам Б. Краснодемський, він відповідав, що спочатку жив добре, а з часу приїзду погано, хліба стали давати мало, а купити з продуктів харчування на ділянці «Індустрія» у Глобинському районі нічого.

Направлення справи Б. Краснодемського

прокурори та НКВС».

Звинувачення висунуто за статтею 54, частина 10 та частина 14.

1 червня 1940 р. молодший слідчий слідчої частини УДБ УРСР Краковецький, розглянувши слідчу справу за звинуваченням Б. Краснодемського у злочинах, передбачених статтею 54, частина 10 та частина 14, визнав, що необхідно погодитися з пропозицією УНКВС в Полтавській області та направити справу на розгляд Особливої ради при НКВС СРСР.

Згідно з витягом з протоколу № 54 від 2 липня 1940 р., ВЗГ секретаріату при НКВС СРСР, розглянувши справу Б. Краснодемського, винесло рішення за контрреволюційну агітацію помістити його у виправно-трудова табір терміном на п'ять років, розпочавши відлік з 20 лютого 1940 р. Нижче є приписка чорнилом: «УРСР 9/13/50322 від 9 липня 40 р. «Севжелдорлаг». Очевидно, вона визначає місце ув'язнення Б. Краснодемського.

На цьому протокол допиту був закінчений.

21 квітня слідчий матеріал пред'явлено арештанту для ознайомлення. Б. Краснодемський ніяких доповнень не зробив. Справу було оголошено закінченою та направлено на розгляд прокурора.

В обвинувальному вирокі зазначено про проведення Б. Краснодемським антирадянської агітації, саботажу та умовлянь біженців з Польщі покинути роботу. Перераховані факти агітації: «Мені сниться, що Польща колись має ще існувати». «Я краще піду в могилу, ніж буду працювати, поїду до Німеччини, де у мене своє господарство та буду працювати», «У Польщі ув'язнені мають більше хліба, ніж у СРСР робітники», «У СРСР добре живуть тільки

Постанова про вирок Б. Краснодемського

У виписці два рази згадано прізвище Б. Краснодемського та обидва рази в ній є виправлення чорнилом [5, с.44–45] (обидва номери сторінки написані поруч, який з них правильний незрозуміло).

22 вересня 1989 р. зроблено висновок, що Б. Краснодемський підпадає під дію указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. «Про додаткові заходи по відновленню справедливості щодо жертв репресій...», підписаний старшим помічником прокурора Полтавської області з нагляду за слідством в органах держбезпеки Мирзою та начальником підрозділу УКДБ УРСР у Полтавській області майором Митрофановим. 5 жовтня 1989 р. прокурор Полтавської області Кривобок затвердив цей висновок.

Згаданий указ анулював рішення, винесені позасудовими органами, а саме «трійками», колегією ОГПУ і Особливою нарадою, за деякими винятками, та постановив вважати всіх засуджених цими рішеннями реабілітованими.

На цьому справа закінчується. Подальша доля Б. Краснодемського авторам статті невідома.

Не можна виключити, що його багаторазові заяви проте, що він «ляже в могилу», виправдалися. «Севжелдорлаг» у 1940 р. став місцем ув'язнення польських військовополонених, про життя яких у таборі свідчать наступні цитати: «Більше половини поляків, вивезених в «Севжелдорлаг», розмістили в землянках, інших – в старих бараках, не пристосованих до суворої зими. Білизною, взуттям, верхнім одягом їх не забезпечили. Валянок не було в 60 % ув'язнених. Працювали понад норму, без відпочинку, на морозі, який сягав мінус 50°.

Не дотримувалися ні норми харчування, встановлені інструкцією, ні тривалості робочого дня, ні інших правил утримання військовополонених, які передбачали, зокрема, ізоляцію їх від інших ув'язнених. Нерідкістю були перебої із постачанням хліба, який іноді не видавали по декілька днів. Годували військовополонених за тими ж нормами, що й в'язнів. До того ж харчування залежало від виконання денного виробітку, планові ж завдання були практично нездійсненними. «Унаслідок цього, – писав співробітник УПВ Романів, який інспектував табір, – серед військовополонених поширювалися хвороби, з'явилася неймовірна вошивість. Різко підвищилася смертність, однак керівництво табору не звертає на це ніякої уваги». «На будівництві Північно-Печерської залізничної магістралі в «Севжелдорлаге» НКВС з липня 1940 року знаходяться на роботах 7772 людини військовополонених рядового та молодшого командного складу [колишньої] польської армії, жителів території СРСР – 3970 і жителів території, що відійшли до Німеччини, – 3802 людини. Утримання військовополонених у «Севжелдорлаге» щодо режиму, побуту, харчування і трудового використання – незадовільне і не відповідає елементарним вимогам. Унаслідок того, що будівництво короткочасне, військовополонені знаходяться у незадовільних житлово-побутових умовах. Харчування неповноцінне. Є масові захворювання на цингу (у 7-му відділенні хворіють на цингу 100 %) і пелагрою, в результаті велика смертність серед військовополонених» [6].

У ситуації з Б. Краснодемським є вплив не тільки великих світових сил, а і його особиста участь. Спрацював психологічний феномен: багато людей з числа самозайнятих, досить успішно справляються з проблемою, як заробити гроші на життя; поряд з практицизмом і заповзятливістю демонструють дивовижне нерозуміння всього, що лежить за межами їх практичних занять і дозволяють захопити себе різним політичним популізмом. Це ж трапилося і з Б. Краснодемським, усупереч його практичного знайомства з польською, німецькою, австро-угорською та російською бюрократією. У СРСР він мав статус біженця з іншої країни, тобто знаходився там з доброї волі приймаючої сторони, і права його апіорі обмежені, особливо в сенсі місця проживання. Він міг повернутися назад, для чого йому необхідно було звернутися до радянської і до німецької адміністрацій, позаяк саме в Німеччині він планував у подальшому проживати. Переміщення та зміна місця проживання в межах СРСР були можливі або за спеціальним дозволом, або у разі прийняття радянського підданства. При будь-якому варіанті вибору Б. Краснодемський мав звернутися до органів влади і чекати результату (досвід спілкування з державною машиною мав підказати, що бюрократія приймає рішення не миттєво).

Зрадили Б. Краснодемського й інші чинники його психології. Як голова сім'ї і господар він звик, що його слова в сім'ї та кузні сприймаються беззаперечно тільки за рахунок авторитету, а не завжди із-за справедливості висловлювань. Тому він і «віщав» про те, що у польській в'язниці дають хліба більше, ніж радянському робітникові на волі, хоча він особисто в польській в'язниці не утримувався і баланди йому скуштувати не довелося. Звідси ж йде розповідь про те, що «Радянському Союзу оголосили війну Швеція, Норвегія, Франція, Англія і Америка». І про те, що в СРСР добре живуть тільки прокурори і НКВС. Все це практика бездумного повторення чужих байок, оскільки сам Б. Краснодемський навряд чи був добре знайомий з життям та побутом прокурорів і НКВС, а скористався або чужими словами, або прилаштував до нового ладу свої польські враження (невідомо, звичайно, знав він напевно про життя польських поліцейських і прокурорів у подробицях, але теоретична можливість цього існувала).

Що ж стосується антирадянської агітації, то польське життя теж не могло зрівнятися з трибуною Гайд-парку. «Придушення інакомислення в Польщі мало місце, але все ж не набрало таких значних масштабів, як у фашистській Німеччині. У січні 1927 р. влада приступили до розгрому Білоруської селянсько-робітничої громади; серед заарештованих були й депутати сейму, що стало грубим порушенням чинної тоді Конституції, яка гарантувала особисту недоторканність депутатів. Таким же чином «санация» розправилася з діячами Незалежної селянської партії, що представляла інтереси польської сільської бідноти, а у 1932 р. заборонила діяльність виниклої в жовтні 1926 року Українського селянсько-робітничого об'єднання «Сельроб», придушила революційні кола ППС, створила партію «ППС-лівіяця». У короткий термін до в'язниць потрапило понад 6 тисяч політичних в'язнів» [7].

Навіть зважаючи на те, що Б. Краснодемський проживав у сільській глибинці, про це він мав чути. Поведінка його у вигляді погроз вигнати когось з начальства з наданої йому відомчої квартири – це теж приклад характерологічних особливостей Б. Краснодемського. Як і те, що він і його зять покинули роботу з різних причин, але продовжували отримувати продукти від радгоспу. Швидше за все, переживання Б. Краснодемського з приводу ситуації з ним і країною привели його до катарсису, який і народив його пророчі слова про майбутнє своєї Батьківщини і його самого. Як він не намагався знайти, де краще, і забути про неї, душа його згадала про Польщу і цим доторкнулася до вічності.

Автори висловлюють щиру вдячність працівникам архіву управління СБУ в Полтавській області за неоціненну допомогу в роботі зі слідчими справами.

Список використаних джерел

1. Мельтюхов М. И. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918–1939 гг. [Електронний ресурс] / М. И. Мельтюхов. – М. : Вече, 2001. – Режим доступу: <http://militera.lib.ru/research/meltyukhov2/03.html>.
2. Лошицький О. «Лабораторія – 2»: Полтава. Документальні матеріали про масові репресії в Полтавській області 1937–1938 рр. [Електронний ресурс] / О. Лошицький. – Режим доступу: <http://www.sbu.gov.ua/sbu/doccatalog/%5Cdocument?id=42130>.
3. Єременко Т. Спільні риси і долі українців та поляків в Україні (20–30 рр.) / Т. Єременко // Польща – Україна: історична спадщина і суспільна свідомість: Міжнар. наук. конф., Кам'янець-Подільський, 29–31 трав. 1992 р.: Тези доповідей. – К., 1992. – С. 30–31.
4. Лушакова А. М. Польські сторінки історії Кременчука / А. М. Лушакова, В. І. Маслак, Ж. М. Осікович, В. І. Саранча. – Кременчук: ПП Щербатих, 2013. – 40 с.
5. Архів Управління СБУ в Полтавській області. – Слідча справа № 4026.
6. «Разгрузка» лагерей Наркомчермета Севжелдорлаг [Електронний ресурс] / Библиотека. Исследователям Катынского дела. – Режим доступу: <http://www.katyn-books.ru/library/katyn-prestuplenie-protivchelovechestva10.html>.
7. Режим санации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://diplomba.ru/work/86454>.

Владимир Маслак, Дарья Василенко, Сергей Сезин, Дмитрий Сезин

ДЕЛО «ПРОРОКА» БОЛЕСЛАВА В АРХИВНЫХ ДОКУМЕНТАХ

В статье проанализировано проблему массовых репрессий в 30-х гг. XX в. в аспекте польского вопроса. Основу исследования составляют архивные документы, в которых раскрыта суть антипольских массовых репрессий в этот период. Изучен вопрос об арестах по «польской линии» на примере дела Болеслава Краснодемского. Исследуемая проблематика изучается в контексте Полтавской области. Представлено исчерпывающий анализ дела осужденного Б. Краснодемского с подробным описанием допросов арестованного и свидетелей его «преступления». В заключении авторы выдвигают теорию о том, почему Б. Краснодемский был арестован и приговорен к заключению.

Ключевые слова: советский строй, массовые репрессии, «польская операция», Полтавская область, польская diaspora.

Volodymyr Maslak, Daria Vasylenko, Sergiy Sezin, Dmytro Sezin

CASE «PROPHET» BOLESLAW IN ARCHIVAL DOCUMENTS

A problem of mass repression due to polish question in 30s XXth century is analyzed in this article. The foundation of the research is made of archival documents, where we can see the matter of nonpoland mass repression during this period. The question about arrests by «polish line» example of Boleslaw Krasnodarskogo case. This range of problems are investigated in the context of the Poltava region. In this work there is an exhaustible analysis of the arrested Boleslaw Krasnodemskyy case with its detailed description of interrogations of arrested and with his «crime» bystanders. As a conclusion the authors present the theory why Boleslaw Krasnodarskogo was arrested and sentenced to imprisonment.

Key words: soviet regime, mass repression, «polish operation», Poltava region, polish diaspora.

УДК 94(477)»1940/1950»:321.64:[008+001](477)

Наталія Сірук

ПОСТАНОВИ ЦК КП(б)У – ДОКУМЕНТИ ВИВЧЕННЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ КАМПАНІЙ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 40-Х – ПОЧАТОК 50-Х РОКІВ ХХ СТ.)

У другій половині 1940-х – на початку 1950-х рр. вийшла низка постанов ЦК КП(б)У, присвячених питанням літератури, історії, філософії, музики, кіно та мистецтва загалом. Ці постанови стали складовою частиною ідеологічних кампаній, відомих під назвою «ждановщини». Документи служили одним із засобів політико-ідеологічного контролю тоталітарної влади за творчою діяльністю інтелігенції, за духовним життям суспільства. Вістря партійної критики спрямовано на подолання самобутнього національного змісту, особливого національного колориту української літератури та мистецтва, на «викриття українського буржуазного націоналізму». Усього впродовж 1944–1953 рр. прийнято 12 найбільш значних за своїм характером постанов ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У з ідеологічних питань. Ці джерела заклали ідеологічні підвалини для наступу на всі групи інтелігенції, створювалась відповідна атмосфера – сипались звинувачення, розгорталась публічна критика. Звичними стали упередженість в оцінках діячів науки та культури, вольові рішення, проявлялися самочинне і некомпетентне адміністративне втручання у творчу діяльність, заперечення елементарних художніх свобод. Партійні документи широко коментувались у редакційних і авторських статтях, у виступах на численних зборах працівників культури та мистецтва. У них давалась спотворена оцінка духовного життя в республіці, висувалися надумані й необґрунтовані звинувачення на адресу провідних письменників, митців, науковців.

Ключові слова: постанова, документ, ідеологія, культура, пленум.

У повоєнне десятиріччя вийшла низка постанов ЦК КП(б)У, присвячених питанням літератури історії, театру, кіно та мистецтва загалом. Ці документи стали складовою частиною ідеологічних кампаній, відомих під назвою «ждановщини», які служили засобом політико-ідеологічного контролю тоталітарної влади за творчою діяльністю інтелігенції.

Аналіз архівних матеріалів, передусім постанов та рішень ЦК КП(б)У розкриває суть, методи і наслідки культурно-ідеологічного тиску на інтелігенцію останнього періоду сталінщини. Праці узагальнюючого характеру та матеріали преси дають змогу оцінювати важливі аспекти діяльності інтелігенції післявоєнного періоду.

За мету поставлено хронологічно відтворити та комплексно дослідити, на прикладі таких джерел як постанови ЦК К(б)У, ідеологічний тиск на творчу інтелігенцію України.

У 1946–1948 рр. відбулася серія ідеологічних погромів, здійснених А. Ждановим за ініціативою Й. Сталіна. Доповіді А. Жданова, спрямовані на «викриття» різних «перекручень і хиб» у літературі, філософії, музиці, а також відповідні постанови ЦК ВКП(б) негайно дублювалися в Україні. За офіційним формулюванням, така боротьба скеровувалась проти «безідейності, безпринципності, формалізму, космополітизму й низькопоклонства перед гнилим Заходом». На практиці вона швидко перетворилася на кампанію насадження російського шовінізму і викликала черговий погром культури неросійських народів, зокрема української національної культури та науки.

В Україні «ждановщина» набрала форм гострої критики «буржуазного націоналізму», насамперед в історії та літературі. Партійне керівництво вимагало від українських культурних і наукових діячів дотримування принципів пролетарського інтернаціоналізму, що фактично означало відмову від національних засад творчості. Однією із ключових вимог того часу, що стосувалася української культури, стала вимога: «тісніше зливалася з великою російською культурою». Духовне